

„FAUSTAS“ KELIAUJA Į LIETUVĄ

1

Panevėžio advokatas Janis Pliekšanas, areštuotas už „antivalstybinę veiklą“, su baltiniu ryšulėliu pasiėmė ir mylimiausią knygą – J. V. Getės „Faustą“. Panevėžio, Liepojos ir Rygos kalėjimų kameroje jis vertė šį kūrinį – amžinai ieškančios dvasios mitą ir Europos kultūros poetinę santrauką – į latvių kalbą, kuria buvo išleisti vos keli eilėraščių rinkiniai ir du romanai. 1898 m. „Fausto“ vertimas išėjo atskira knyga – jos tituliname puslapyje buvo įrašytas Janio Rainio slapyvardis.

Latvių nacionalinė savimone iškart gavo į rankas stiprų savo kultūros brandumo ir vertės argumentą. Latvių literatūrai atsivėrė filosofinio universalumo horizontas, į kurį veržliai pasuko to paties J. Rainio originalioji dramaturgija. Latvių revoliucionieriai, tremiami į Sibirą, susilaukė moralinės paramos – nerimk, veržkis į priekį, siek tobulybės, nes tokia yra žmogaus paskirtis šioje žemėje pagal dangaus nuosprendį, išteisinusį maištaujančio ieškotojo Fausto klystkelius.

Kodėl lietuvių kultūros slenkstį Faustas ir Mefistofelis – žmogaus prigimties dvilypumo simboliai – peržengė puse šimtmečio vėliau? Kitose literatūrose jiedu seniai vaikštinėjo, skelbdami kilimo į aukštybes ir gaižaus skepticizmo, pažinimo laisvės ir blogio paslapties, žmogaus dvasinio beribiškumo ir jo likimą determinuojančių jėgų sampratą, iš priešingybių grumties formuodami šiuolaikinę meninio mąstymo dialektiką. Jau 1844 m. A. Zavadskio knygynas Vilniuje išleido lenkiškąjį „Fausto“ (I d.) vertimą. Rusijoje ligi šimtmečio pabaigos pasirodė aštuoni šio kūrinio vertimai. Į didįjį Getės veikalą kibo ukrainiečiai (1875), suomiai (1884), serbai (1885), armėnai (1890), slovėnai (1908), gruzinai (1908). Lietuviai tylėjo – nacionalinės poetikos resursai atrodė per menki siekti visuotinumą skliautų, trūko kultūrinių jėgų rizikingam lietuvių literatūrinio žodžio bandymui, o ir lietuvių visuomenės estetinę orientaciją lėmė daug konkretnesni šios dienos politiniai ir socialiniai uždaviniai.

„Getės „Fausto“ niekaip nesuprantu, kad prie tokio mokyto žmogaus velnias pristotų ir taip už nosies vedžiotų“¹, – skundėsi 1898 m. Žemaitė savo literatūros mokytojui P. Višinskiui. Iš niekur atsirandančios, viską žinančios ir viską galinčios dvasios jai rodėsi tik „genijušų fantazija“, svetima kasdieninei Ušnėnų valstietės patirčiai. V. Kudirka vertė F. Šilerio dramą „Vilius Telis“, šaukiančią priešintis tironijai, likdamas abejingas „Veimaro olimpiečio“ humanistinei kontempliacijai, kuri negriauna esamos tvarkos pamatų, kai pavergtai tautai būtinais reikėjo juos išvartyti, kad liktų gyva. B. Sruoga, ne kartą su pagarba žvelgęs į asketišką Getės kabinetą Veimaro rūmuose, ne kartą lankęsis Averbacho rūsyje, kur Mefistofelis girdė studentus stebuklingais vynais, vertė į lietuvių kalbą ne harmoningas klasikinės strofų, o nerimastingai spurdančius, ironijos kirčiais žaibuojančius, romantiškai ilgesingus ir piktus H. Heinės sinkopius, atliepiančius lietuvių lyrikos modernizavimo eigai. Lietuvoje nebuvo nė vieno rašytojo, kuris galėtų pasakyti, kaip rusų poetas V. Žukovskis: „Mane išugdė Šileris ir Getė“².

Lietuvių literatūra palengva ėjo kaimo keliukais į europinės minties ir stiliaus magistrales, bet dar devyni kalnai skyrė ją nuo universalios kultūros modelio, kurį kaip žibintą naujiems laikams iškėlė Getė. Lietuvių poetinis žodis sėmėsi stiprybės iš kaimo „dainų skrynelės“, o „Fausto“ stilistiniuose kloduose tilpo saulėtoji antika ir niūrioji vokiečių gotika, Dantės kosminės vizijos ir šekspyriško dramatismo sūkuriai, filosofinės minties abstrakcijos ir satyrinės dainuškės kalambūrai. Lietuvių rašytojas gyveno pavergtos tautos kančiomis, ir ją žadinti, šviesti, vesti į laisvę buvo svarbiausias jo

¹ Žemaitė. Raštai, t. VI. V., 1957, p. 71.

² Cit. iš В. Жирмунский. Гете в русской поэзии. – Кн.: Литературное наследство. – т. 4–6, М., 1932, p. 544.

kūrybos tikslas. O Getė jautėsi esąs viso pasaulio pilietis, priklausąs Vakarams ir Rytams, kalbą tiesiog į žmogų, o ne į vokiečių („poetinės kūrybos tėvynė yra gėris, taurumas ir grožis, neturintys savo atskiros provincijos ar atskiro krašto“¹). Lietuvių literatūra plėtojosi istorinės patirties ir istorinės sąmonės rėmuose, priplakta prie gyvenamosios valandos, skausmingai draskančios, o Getės herojai (pirmiausia Faustas) trunkėsi po visatą nuo velnio iki dievo, ieškodami pastovių žmogaus egzistencijos pamatų, niekindami istoriją – „klaidų ir prievartos maišalynę“. Lietuvių lyriką ir prozą persmelkė konfliktiškas santykis su esama tikrove, kurioje viešpatavo socialinė žmogaus prievarta ir politinis tautos beteisiškumas. O „Fausto“ autorius tvirtino, kad literatūros uždavinys – „sutaikinti žmogų su pasauliu“, nes „kad ir koks būtų gyvenimas, jis yra geras², palyginus su negyvenimu... Getės dvasia – priešingybių išlyginimo, pusiausvyros, pastovumo dvasia („aš niekad neįsileisdavau į prieštaravimus, stengiausi abejones išbalansuoti savo viduje ir išsakydavau tik gautus rezultatus“³). O lietuvių literatūra žengė į XX amžių, pilną globalinių lūžių, nukainotų vertybių, gąsdinančių sąmonės atsivėrimų.

Reikėjo atidaus žvilgsnio, kad šitoje monumentalioje Getės dvasinėje pusiausvyroje, padabintoje Veimaro ministro žvaigžde ir aplipusioje filisteriškumo dulkėmis (revoliucija – natūralios tvarkos griovimas), išvystum demonišką gelmių griaudėjimą, dvasinio atsinaujinimo imperatyvą („stirb und werde“), viską aprėpiančios minties didybe, nesiskaitančią su jokiais konvencijomis (panieka krikščionybės dogmoms).

2

Anksčiau ar vėliau ir į lietuvių kultūrą turėjo ateiti Getė, „didysis nepažįstamasis“, susilaukęs kaimyniniuose kraštuose „mokytojo“ ir „gyvenimo išminčiaus“ pagarbos. Jo raštai seniai stovėjo apsišvietusių dvarininkų bibliotekose (Šatrijos Ragana skaitė Medingėnuose), o F. Šuberto dainos, sukurtos jo tekstais, dažnai skambėjo dvarų svetainėse. Vilniaus universiteto studentams, lenkų romantizmo pradininkams, Getė buvo vienas svarbiausių kelrodžių. 1822 m. A. Mickevičius sakėsi esąs perskaitęs visus jo kūrinis, išskyrus „Lapiną Reinekį“⁴. Bet S. Daukantas, studijavęs tuo pat metu, neturėjo savo bibliotekoje nė vieno Getės veikalo – jam terūpėjo praeitis, kai Lietuva buvo galinga ir graži...

Pirmieji Getės eilėraščių vertimai į lietuvių kalbą atsirado tik XIX a. pabaigoje, kai sparčiai ėmė stiebtis aukštyn lietuvių lyrika. Ji dairėsi į A. Mickevičių ir A. Puškiną, arčiausia stovinčius, bet negalėjo nepastebėti ir Getės kūrybos, kuri ištisam šimtmečiui nustatė lyrikos normas: eilėraščio turinys – poeto gyvenimo turinys („mano kūryba – didelės išpažinties nuolaužos“); jaučiantis eilėraščio subjektas turi išeiti į visumos krantą, kur atskirame daikte prasišvies pasaulio vienybės kontūrai, o akimirkoje atsivers amžinybės tąsa („poeto jėga glūdi [...] harmoniškame sambūvyje su daugybe nesuderinamų daiktų“⁵); eilėraščio vaizdai sudaro nuoseklią seką, pilną širdingo paprastumo, nes kyla iš vidinės būtinybės laisvai ir natūraliai, kaip dygsta augalas ar medis („Ko aš neišgyvenau ir kas man širdies nedilgino, to aš ir neiliavau, ir nekalbėjau“⁶). Getė pagrindė lyriką sudvasinto pergyvenimo raida, o šį lyrikos tipą (Erlebnisdichtung) romantizmas išnešiojo po visas Europos literatūras, pasibeldamas jau Maironio epochoje ir į lietuvių poetiką.

¹ J. P. Eckermann. Gespräche mit Goethe. Berlin, 1955, p. 654.

² Goethe. Werke, I. Frankfurt am Main, 1966, p. 203.

³ J. P. Eckermann. Gespräche mit Goethe, p. 312.

⁴ G. Karpeles. Goethe in Polen. Berlin, 1890, p. 130.

⁵ Goethe. Werke, V. Frankfurt am Main, 1966, p. 179.

⁶ J. P. Eckermann. Gespräche mit Goethe, p. 542.

„Faustas“, viso Getės gyvenimo veikalas, pradėtas jaunystėje ir baigtas prieš pat mirtį, traukė lietuvių vertėjus jau vien kaip nacionalinę savigarbą užgaunanti būtinybė (programinis mokyklų veikalas, bet vaikai negali jo paskaityti gimtąja kalba), o kartu gąsdino savo idėjų sudėtingumu, tiršta vaizdų faktūra, žemo tembro intonacijomis, neįprastomis šviesiai lietuvių poetinio žodžio gamai. Ne vienas narsiai užsimodavo (K. Binkis: „Sulig mano apskaitliavimu, šis dalykas (virš 12000 eilučių) paimtų man iki dviejų metų laiko“¹), bet tuoj pat atvėsdavo, prislėgtas, regis, neišsprendžiamos dilemos – suderinti dramatišką minčių srautą su simfoniniu garsų skambesiu. K. Korsakas išvertė aštuonias eilutes iš Fausto monologo apie žmogaus dvilypumą („Dvi sielos mano! Koks gyvenimas! / Viena nori nuo antros nuplasnoti!“²). S. Nėris pabandė versti „Fausto“ (II d.) finalą, bet turėjo nusivilti nykais pažodiškumo rezultatais („Visa, kas nykstama – / Atspindis menkas“³; „Alles Vergängliche / Ist nur ein Gleichnis“).

Daugumoje vertimo bandymų vyravo informacinė užduotis, užgožianti estetinį efektą. Keletas didesnių „Fausto“ fragmentų, paskelbtų 1931 m. „Visuotinės literatūros chrestomatijoje“, tebuvo lygus, ramus, taisyklingas eilučių suguldymas be jokių intonacijos sudrebėjimų ir dramatiškos vaizdų įtampos. J. Talmantas ir A. Tyruolis vertė šiuos fragmentus gana sklandžiai ir taisyklingai, nežymiai ritmizuota, tačiau be jokių rimų kalba, tiksliai perteikiančia leitmotyvines vaizdo sąvokas („Jei valandėlei pasakysiu: / „Sustoki! Tu tokia graži“⁴), bet subliūkstančia žaismingose choro dainelėse. Bandymas jau rimuotomis eilėmis perteikti „Fausto“ turinį įklampindavo vertėjus į sunkias gramatines sandaras („Ir supa tyros meilės spinduliuos / Per amžius gyvenęs, kuriąs tapimas“⁵) bei komiškai primityvius sąskambius („Vis taip pat saulė dega traška, / Su savo būreliu / Lenktynių eidama, ir braška / Kūrėjo nutiestu keliu“⁶ – čia ir toliau pabraukta cituojant – V. K.).

Originalo ekspresija atsimušė vos viename kitame vertime, žinoma, blankiais atšvaitais. P. Matulionis, Peterburgo miškų instituto studentas, išleidęs eilėraščių rinkinį „Margumynai“ (1888), paskelbė pirmąją „Fausto“ ištrauką lietuvių kalba. Stokodamas elementarių psichologinių sąvokų ir profesinės eiliavimo kultūros, jis vis tik pagavo įtemptą sudrumstos minties eigą:

Dvasė galybių! visa tu davei man,
Ko aš geidžiau. Ir ne ant velto tu
Reiškei liepsnos skaistybėj savo veidą.
Man pavedei stebuklus tu gamtos –
Apimt ją, išmėgint turiu nuo tavęs valdžią.
Ir išmintį nešaltą man davei.⁷

Vydūnas, išvertęs keliolika „Fausto“ (I d.) fragmentų, taip pat eiliavo sunkiai, trumpindamas žodžius ir sutrikdydamas ritminį srautą. Bet jis jautė filosofinį poetinių sąvokų turiningumą ir žmogaus veržimosi aukštyn trajektoriją. Archaiški Mažosios Lietuvos literatūrinės kalbos atspalviai savotiškai atliepė originalo poetinei kalbai, stilizuotai pagal viduramžių koloritą:

Ha! Koks gaivumas vienu šiuo žvilgiu,
man teka pro visus jusnis iš karto!
Jautiuos laimingu, jaunu ir šventu,
Karštai gyvybė dirgsnis irgi gyslas varto.⁸

¹ K. Binkio pareiškimas Švietimo ministerijos knygų leidimo komisijai 1927, birželio 24. – Literatūra ir kalba, t. X. V., 1969, p. 440.

² J. Goethe. Dvi sielos. Vertė K. Gelvainis. – „Vytis“, 1927, Nr. 1.

³ S. Nėris. Raštai, t. II. V., 1957, p. 658.

⁴ Visuotinės literatūros chrestomatija, t. IV. Sudarė J. Talmantas ir E. Viskanta. K., 1931, p. 29.

⁵ Goethe. Gyvenimas ir rinktinė poezija. Paruošė A. Tyruolis. K., 1931, p. 90.

⁶ J.W. Goethe. Faustas, prologas danguje. Vertė A. Kuzavinis. – „Rytas“, 1929, rugsėjo 21.

⁷ Faustas miške. V. Bevardis. – „Lietuviškasis balsas“, 1888, Nr. 28, p. 212.

⁸ Faustas. – „Darbymetis“, 1923, Nr. 7, p. 75.

Pirmasis „Fausto“ (I d.) vertimas į lietuvių kalbą pasirodė 1934 m. Jį atliko A. Valaitis, jau išleidęs M. Lermontovo, A. Mickevičiaus, V. Hugo poezijos vertimų knygas. Imtis šio darbo apsišvietusį Vilniaus krašto literatą (literatūros studijos Monpeljė universitete) skatino V. Krėvė ir B. Sruoga, o Vydūnas net atsakė tęsti savąjį vertimą¹. Vertė A. Valaitis labai sparčiai (poilsio dienomis „vienu prisėdimu išverčiu po 400 eilučių“²), o išverstus fragmentus siuntė per Latviją Švietimo ministerijos knygų leidimo komisijos sekretoriui L. Girai, kuris redagavo vertimą, ypač koreguodamas tarminį vertėjo kirčiavimą. „[...] Norėčiau, kad ritmas ir rimas būtų maksimaliai panašūs į originalą ir t. t. (turinys savaime turi būti tas pats)“³, – sakė vertėjas, užsibrėžęs tikslaus vertimo programą, kurią tikėjosi suderinti su poetiškumu („poezijos vertėjas turi pats turėti poeto savybių“⁴).

Pasirodžius „Fausto“ vertimui, vienas kritikas pareiškė: „Jis – visai patenkinamas. [...] Skaitydami jį, mes sugauname „Fausto“ turinio metmenis, o tat pirmoj eilėj ir yra svarbiausia“⁵. Kito kritiko nuomonė buvo priešinga: „Ten autoriaus nė kvapo. Vertėjas ne priartino mums ši vokiečių poetą, bet nutolino“⁶.

Lietuviškasis „Faustas“ buvo dar vienas filologinio vertimo produktas, atitikęs elementarų reikalavimą – vertimas turi būti įmanomas skaityti ir suprasti. A. Valaičio vertime išlaikyta pagrindinė sąvokų sudėtis ir tiksliai atpasakotas įvykių turinys. Tekstas – sąryšingas, nuosekliai besirutuliojans racionalių jungčių pakopomis. Bet rimuotose eilėse nėra statumo ir ekspresyvos laisvės, o vyrauja „kalimo“ efektas, tiesa, gana pakenčiamai užmaskuotas. Štai kaip skamba tas pats, jau Vydūno verstas, ketureilis:

Ir malonumas gi šiam braižiny!
Jaučiu į protą jo įsismelkimą!
Gyvenimo džiaugsmus vėl pajunti,
Kai gyslas ir nervus jis kaitint ima.

A. Valaitis verčia ne tiek vaizdą, kiek mintį („Faustas“ – išminties knyga), verčia ją logiškomis atkarpomis, kurias išima iš judančio srauto bei emocinės atmosferos ir sudėsto tezine tvarka. Minčių sūkūriai užgęsta, išsisklaido psichologinė maištaujančio intelekto situacija. Pabrėžtinai logizuodamas, vertėjas neturi aforistinio kirčio jėgos, ir sakralinės originalo formulės ištežta į blankių aprašymų dėmes: „Juk klaidžiojo kiekvienas, kurs judrus“ („Es irrt der Mensch, solang er strebt“); „Iškart į siaurybes, į platybes paskiau“ („Wir sehen die kleine, dann die grosse Welt“). Ramus vertimo tonas nepakyla iki svaiginančios patetikos ir nepasiduoda geliančiam ironizavimui („Ne vaikiška senatvė iš tikrųjų, / Tik kartais mus užklumpa jau senus“⁷). Vertėjas žengia originalo frazės vėžėmis, paklusniai sustoja ten, kur baigiasi periodas, nejausdamas, kaip pažodiškumas sumindo jo sakinį ir iškreipia vaizdą („Tu, angele, skęsti jausmingume!“⁸; „Ji ir kukli, ir padori, / O ir vikrumo tur širdy“⁹). Iš ankstyvosios lietuvių poetikos perimti literatūriniai šampai („širdį buria... krūtinės stygomis“), žodžių trumpinimai („dvasia gal jaudinti mane“), tarmybės ir barbarizmai (pasilsys, viekas), primityvūs rimai (tyriausiais – kilniausiais; nesavėje – namieje; pinigų – pagarbų) dar labiau atstūmė A. Valaičio vertimą nuo tuometinės lietuvių lyrikos konteksto, kuriam jis ir šiaip buvo svetimas savo nepoetiškumu.

¹ A. Valaičio laiškas L. Girai 1931, spalio 24. – Valstybinės respublikinės biblio-tekos rankraštynas, F7–921.

² A. Valaičio laiškas L. Girai 1931, spalio 27. – Ten pat.

³ A. Valaičio laiškas L. Girai 1934, kovo 27. – Ten pat.

⁴ A. Valaičio laiškas J. Paviloniui 1938, balandžio 11. – Ten pat, F130–1739.

⁵ T. Galinis [P. Juodelis]. Faustas. – „Šviesos keliai“, 1934, Nr. 11, p. 650.

⁶ P. Baublys [B. Rutkauskas]. J.W. Goethe. Hermanas ir Dorotėja. – „Dienovidis“, 1939, Nr. 2, p. 98.

⁷ Der Alter macht nicht kindisch, wie man spricht, / Es findet uns nur noch als wahre Kinder.

⁸ Du ahnungsvoller Engel du!

⁹ Sie ist so sitt – und tugendreich, / Und etwas schnippisch doch zugleich.

Antras lietuviškasis „Faustas“, atsiradęs hitlerinės okupacijos metais, dingo iš lietuvių kultūros istorijos, nepalikęs jokių pėdsakų. Jaunas poetas L. Švedas (pirmasis jo eilėraščių rinkinys buvo pasirašytas spaudai 1941 m. birželio 17 d., bet neišėjo) 1946 m. įteikė savo vertimą Valstybinei grožinės literatūros leidyklai, kurios tų metų plane buvo įrašyti net du Getės veikalai – „Faustas“ ir „Kūryba ir tikrovė“. K. Boruta ir E. Matuzevičius jau buvo skaitę šį sielvartingos ir patetiškos intonacijos „Faustą“, kurio įžanga turėjo kone dvigubai daugiau eilučių negu originale, o ir V. Mykolaitis-Putinas teigiamai įvertino – „polaisvis, bet kūrybingas“¹. Tačiau leidyklos recenzija buvo triuškinanti – įtūžęs vertėjas rankraštį atsiėmė² ir netrukus išvyko į Lenkijos Liaudies Respubliką.

V. Mykolaitis-Putinas buvo kalbinamas trečiajam „Fausto“ vertimui³. Pirmiausia jis nutarė išbandyti savo poetinio žodžio spektrą – išvertė kelis skirtingo turinio fragmentus iš įvairių kūrinio vietų, palikdamas storame sąsiuvinyje tuščių puslapių tarpus, kuriuos ketino užpildyti išverstomis eilutėmis. Vertėjas, matyt, liko nepatenkintas savo darbu, nes užmetė net neperrašęs. O iš tiesų šie fragmentai demonstravo išstobulintos lietuvių poetikos daugiabalsiškumą, jau tinkamą simfoninėms struktūroms. Kaip plastiškai pinasi ir laisvai liejasi vieningu srautu tos pačios eilutės, taip sunkiai įveiktos Vydūno ir A. Valaičio:

Ak, kas per laimė plaukia tuo vaizdu
Ir manyje visam džiaugsmu plasnoja!
Aš vėl jaunatvės galią pajuntu,
Kaip gyslose ji laistos ir liepsnoja.⁴

Klasikinės eilutės disciplina, tikslų rimų spindesys, aforistinio for-mulavimo energija, skausmingai patetiška gaida – šitie V. Mykolaičio-Putino poetikos elementai atliepė „Fausto“ meninei struktūrai. Vertėją galbūt gąsdino nepakankamas jo intonacijos judrumas (originalo strofoje – penki šauktukai ir du klaustukai, vertime – du šauktukai ir vienas klaustukas), stoka ironijos ir žaismės pradų. Užtat jisai kaip niekas kitas „Fausto“ vaizdais galėjo išsakyti savo paties dvasinei individualybei artimus veržimosi iš kasdienybės troškimus („Greičiau! Šalin iš tos buties!“) ir žmogaus prieštaravimo dramatiškumą, taip įtaigiai skambanti jo išverstuose posmuose:

Ir klausai dar, dėl ko širdis
Baugiai krūtinėj nerimauja,
Ir skausmas graužia per naktis
Ir nuodija neramų kraują?

„Fausto“ vertimo pasirodymas, – rašė kritikas P. Juodelis, – įvykis didelės svarbos, ir ne tik pas mus, Lietuvoje, bet ir kiekvienoje tautoje, pradėjusioje kurti nuosavą kultūrą. Tai išlaikymas savotiško kultūrinio egzamino, kuriuo parodomas tautos kultūrinio subrendimo laipsnis⁵. Lietuvių kultūra išlaikė šį egzaminą, 1960 m. išėjus A. Churgino vertimui.

3

Ar Getė, taip vėlai susilaukęs lietuviškų vertimų, paliko pėdsakų mūsų literatūros vaizdų arsenale ir estetinėje mintyje?

Ištisą šimtmetį Getės vardas funkcionavo mūsų literatūros atmintyje kaip lietuvių nacionalinės kultūros savitumo argumentas. Muzikinėje dramoje „Žvejė“, pastatytoje 1782 m. Ilmo upės pakrantėje (vaidino ir pats autorius), buvo įdėta lietuvių liaudies daina „Aš atsisakiau savo močiutei“, paimta iš J.G. Herderio rinkinio „Liaudies dainos“ (1779). 1821 m. Veimare Getė kalbėjo apie lietuvių

¹ A. Žirgulis laiškas šio darbo autoriui 1979, balandžio 6.

² K. Jankausko laiškas šio darbo autoriui 1979, gegužės 29.

³ Žr. V. Mykolaitis-Putinas. Raštai, t. IX. V., 1968, p. 372.

⁴ Ten pat, p. 334.

⁵ T. Galinis [P. Juodelis]. Faustas.– „Šviesos keliai“, 1934, Nr. 11, p. 641.

liaudies dainas Karaliaučiaus universiteto prof. A. Hagenui ir „parecitavo vieną“, o 1827 m. klausėsi savo rūmuose atliekamos dainos „Aš atsisakiau savo močiutei“, ir „pats Getė buvo didžiai patenkintas“¹. 1828 m. jis išspausdino L. Rėzos rinkinio „Dainos“ recenziją, pakartodamas savo mokytojo J. G. Herderio mintį: „Įšias dainas reikia žiūrėti kaip į betarpiškai išėjusias iš liaudies, kuri gamtai, taigi ir poezijai, yra daug artimesnė, nekaip išlavintasis pasaulis“.

Lietuvių liaudies dainos pripažinimas vokiečių literatūros Parnase, suteikęs lietuvių tautosakai europinį garsą (panašiai Getės publikacijomis, vertimais, recenzijomis buvo išpopuliarinta serbų, čekų, suomių, italų liaudies poezija), tapo moraline paspirtimi ir orientacijos gaire lietuvių literatūros „pradžiadalomis“, kovojančioms dėl egzistavimo teisės.

„Tarp kitų labai garsus ir garbingas vokiečių dainius Getė labai džiaugėsi iš Rėzos, spaudimu apskelbusio savo rankiaus dainas su vokišku perguldymu“², – rašė 1884 m. J. Šliūpas, gindamas lietuvių literatūros nacionalinį savarankiškumą. L. Gira, tautosakinio stiliaus originalioje kūryboje programuotojas, rėmėsi Getės autoritetu, 1905 m. kreipdamasis į literatus tokiais pakiliais šūkiiais: „Ogi dar mūsų tautiškos žmonių dainos?.. Kokie ten poezijos turtai!.. Getė, viens iš didžiausių pasaulio dainių, pavadino jas „visuotiniškosios rašliavos žemčiūgu“³. B. Sruoga, 1916 m. įrodinėdamas lietuvių folklorinio žodžio vertę ir giminystę moderniosios literatūros ieškojimams, taip pat prisiminė Getę⁴. Ir Maironis didžiavosi, kad lietuvių liaudies dainas „Fausto“ kūrėjas „pavadino poezijos perlu“⁵.

Knygoje „700 metų vokiečių lietuvių santykiams“ Vydūnas, pacitavęs pagarbius vokiečių klasiko žodžius apie lietuvių liaudies poeziją, toliau karštai tvirtino, kad „kiekviena tauta yra kultūros kūrėja“⁶, o kultūra gimsta iš žmogaus esmės, kuri „yra susijusi su tėvyne“. Nevalia atimti iš žmogaus jo motinos dainų ir gimtosios kalbos, užmušti jo nacionalinį jausmą, nes, pasak Getės, tik „per įgimtą tautiškumą eina kelias į tikrąjį žmoniškumą“⁷. Vydūnas pristatė Getę kaip germanizavimo politikos teisėją, gindamas mažos tautos išlikimo teisę gausiomis jo kūrinių citatomis, kurios skambėjo kaip humanistinės kultūros nuosprendžiai nacionalsocializmo bangai („yra mastymo pakopa [...], kurioje kitos tautos laimė ir bėdos suvokiama taip, tarsi būtų tai atsitikę tavo paties tautai. Šitoji kultūros pakopa atliepė mano prigimčiai, ir aš joje seniai įsitvirtinau...“⁸)

Šatrijos Ragana savo apysakai „Sename dvare“ epigrafu pasirinko paskutiniuosius „Fausto“ žodžius: „Alles Vergängliche / Ist nur ein Gleichnis“ („Visa, ką laikas išdildo, – / Simbolis vien“), matyt, labiausiai atitikusius kūrinio nuotaiką. J. Biliūnas, Leipcige skaitęs nemaža vokiškų poetikos veikalų (F. Šilerio, V. Šererio), prisiminė Getę kaip puikų literatūros žinovą. A. Jakštas reikalavo mokytis iš klasikų, ypač Getės, ir pavertė jį rykšte, kuria plakė naujovių ieškotojus. O L. Gira „Vaivorykštės“ deklaracijoje įstatė Getę į „absoliučios grožės“ kūrėjų eilę, sekdamas prancūzų parnasistų ir rusų simbolistų pavyzdžiu. Teigdama nepertraukiamą ryšį tarp literatūros ir tautos gyvenimo sąlygų, G. Petkevičaitė-Bitė citavo 1914 m. populiariąjį aforizmą: „Wer den Dichter will verstehen, / Muss in Dichters Lande gehen“⁹. S. Nėris, 1928 m. vasarą atvykusi į Veimarą, įrašė savo dienoraštyje: „Taip ir vaidenas Getė iš

¹ J. P. Eckermann. Gespräche mit Goethe, p. 252.

² J. Šliūpas. Rinkiniai raštai. V., 1977, p. 196.

³ L. Gira. Raštai, t. IV. V., 1962, p. 31.

⁴ B. Sruoga. Основные мотивы литовской лирики. – Literatūra ir kalba, t. XIV. V., 1977, p. 207.

1914–1915 m. B. Sruoga savo kritikos straipsnius pasirašinėjo slapyvardžiu Homunculus, nusižiūrėjęs jį greičiausiai iš „Fausto“ II d., itin populiarios rusų simbo-listų aplinkoje (vertė K. Balmontas ir V. Briusovas).

⁵ Maironis. Raštai, t. V. V., 1926, p. 197.

⁶ Vydūnas. Sieben hundert Jahre deutsch-litauischen Beziehungen. Tilsit, 1932, p. 159.

⁷ Ten pat, p. 116.

⁸ Ten pat, p. 71.

⁹ Lietuvių literatūros kritika, t. I. V., 1971, p. 638.

kiekvieno kampo. Poetų-menininkų miestas. – Das ewig poetische!"¹ V. Mykolaitis-Putinas, išklaęs Miuncheno universitete specialų kursą apie „Faustą“, suvokė jo autorių kaip menininką, pranokstantį visus didžiausius žmones savo universalumu, ieškančią pasaulio reiškiniuose to, „kas dėsninga, tobula ir nekintama“, o kartu perleidžiantį visas „aukštas ir galias problemas [...] per asmens, individo prizmę“, užsidėjusį ramybės ir harmonijos kaukę, „po kuria slepiasi nerami, abejojanti ir kenčianti didžiojo poeto dvasia“².

Getės mintys kursavo įvairiuose kritikose straipsniuose, kai reikėjo apibrėžti novelę (P. Cvirka), nusakyti ironišką rašytojo požiūrį į kritiką (K. Korsakas), išskirti realybę ir meną (B. Sruoga) ir t. t. „Fausto“ kūrėjo vardas tapo didelio menininko sinonimu, žinomam net valdančiajai biurokratijai³. Toks klasiko likimas: jo raštai cituojami, verčiami, studijuojami (S. Nėris laiko egzaminą iš Getės kūrybos), dėstomi bendruose literatūros kursuose, bet jau nėra „ugnies stulpas“, paskui kurį žengtų nauji literatūriniai sąjūdžiai.

Getės kūryba, jėgusi į Lietuvos kultūrinę apyvertą kaip „elementarus žinojimas“, privalomas kiekvienam, nežymiai palietė tik lietuvių klasikinio eilėraščio tipą kaip idealus lyrikos modelis ar pasaulėjautos tipas.

Maironiui Getė – „vienas didžiausių poetų ne tik vokiečių, bet ir visuotinėje literatūroje“. Kaip ir kiti žymieji romantizmo lyrikai, jis priėmė vidinio pergyvenimo dialektiką, vizualinį vaizdo konkretumą, apšviestą vidinio spinduliavimo, dainišką žodžio paprastumą, emocinį tikrumą ir kompozicijos simetriją, valdomą plastiškai judančios refleksijos – šituos „audros ir veržimosi“ poeto atradimus, greitai nusavintus Europos romantizmo. Maironio eilėraštinis, neturįs atviro sąlyčio su Getės lyrika, priklausė tai pačiai nuoseklios sekos, emocingos kalbėsenos, aforistinių išvadų poetinei komunikacijai, kur žmogus stovi greta kito jaučiančio žmogaus ir iš to kyla viso eilėraščio kalba. Skelbdamas pasipriešinimą didžiuoju žmogaus pašaukimu, Maironio eilėraštinis kartais nusileisdavo iš herojiško nerimo į gamtos harmoniją. Ir tada arčiausia pasislinkdavo į Getės lyriką savo objektyvizuoto poetinio pasakojimo eiga, iš tautosakos šaltinių prikelta skaistaus naivumo tonacija, džiaugsmingu šūksmingumu. Nepriklausomi vienas nuo kito, bet vis tik giminingi yra šie posmai:

Pavasario saulė prašvito meiliai
Ir juokiasi, širdį vilioja;
Iškilo į dangų aukštai vieversiai,
Čirena, sparneliais plasnoja.

Wie herrlich leuchtet
Mir die Natur!
Wie glänzt die Sonne!
Wie lacht die Flur!
Es dringen Blüten
Aus jedem Zweig
Und tausend Stimmen
Aus dem Gesträuch.⁴

Sukūręs keletą literatūrinės dainos tipo kūrinių („Pavasaris“, „Mergelė“, „Už Raseinių, ant Dubysos“, „Ar skauda man širdį?“), giminingu savo sandara šio žanro pradininko kūriniams („Gegužės daina“, „Ankstyvas pavasaris“, „Medžiotojo vakarinė daina“), Maironis ypač domėjosi Getės baladėmis,

¹ S. Nėris. Raštai, t. III, p. 360.

² V. Mykolaitis-Putinas. Raštai, t. VIII. V., 1962, p. 410.

³ Kai Lietuvos rašytojų draugijos valdybos nariai atvyko pas ministerių kabineto pirmininką A. Tūbelį prašyti subsidijos literatūros reikalams, tasai paklausė: „Ar lietuvių rašytojai yra sukūrę tokį veikalą, kaip „Faustas“?“ Delegacijos nariai sumišę tylėjo, ir tada buvęs agronomas gospadoriškai pridūrė: „Tai ko jūs prašote pinigų?“ (J. Grušo pasakojimas 1977, rugsėjo 7).

⁴ Goethe. Werke, I, p. 10.

tobulomis epinio įvykio, dramatinio konflikto ir lyrinės intonacijos sintezėmis. Rašydamas baladę „Jūratė ir Kastytis“, jis, be abejonės, buvo skaitęs Getės baladę „Žvejys“, kur demoniškos gamtos jėgos, įgavusios Maironio kūrinyje mitologinį pagrindą, įsibrauna į žmogaus gyvenimą ir jį pražudo. Abiejose ba-ladėse iš jūros bangų iškyla moteris ir nuvilioja žvejį į jūros dugną; ir vienur, ir kitur ji kalba panašiais žodžiais: „Oi Kastyti / Baltalyti, / Kam žuvytes man vilioji? / Kam vilioji marių giją?"; „Was lockst du meine Brut / Mit Menschenwitz und Menschenlist / Hinauf in Todesglut?“¹

V. Mykolaičiui-Putinui taip pat buvo artimas klasikinis eilėraščio tipas – kaip dvasinio ieškojimo procesas, turįs savo įtampos viršūnę ir baigmės tašką, valdomas filosofuojančios minties ir muzikinės žodžio stichijos, apibrėžtas tvirtais kompozicijos kontūrais ir griežtai padalintas į atskiras žanrines formas. V. Mykolaitis-Putinas gerai pažino Getės lyriką, kurią laikė jo visos kūrybos pagrindu². Tai matyti iš kelių literatūrinių asociacijų ir parafrazių. Symbolistų pamėgtas Getės aforizmas apie dvi saules (viena šviečia danguje, kita žmogaus viduje), perimtas savo ruožtu iš graikų filosofo Plotino³, poeto savitai išplėtotas eilėraštyje „Dvi saulės“: „–Jei tu savy / Savosios saulės neturi, / Aš veltui šildyčiau ir šviesčiau. / Širdy vis tiek glūdės / Naktis žvarbi, / Niūri“. Ciklo „Rytų motyvais“ veikėjai (poetas ir mylima moteris), dueto kompozicija, orientalistinis vaizdų koloritas perimtas iš paskutiniojo Getės lyrikos ciklo „Vakarų-Rytų divanas“, sukurto persų poeto Hafizo gazelių atgarsiais. „Fausto“ leitmotyvas suskamba viename iš vėlyvųjų meilės eilėraščių: „Sustoki tad: esi tokia graži – / Akimirka, gyvenimą puoši“.

V. Mykolaitis-Putinas pirmasis taip ryžtingai pasuko lietuvišką eilėraščių į visuotinio horizontą, kurį Europos poetams atvėrė Getės lyrika. Stiebkis į viršūnes, kilk „ligi mėlynų padangių“, apžvelk visatą „vieninteliu mostu, vieninteliu žvilgsniu“, pajusk save „visoje būties pilnybėje“ – pastovūs jo lyrikos šūkiai. Begalybės jautimas tapo pergyvenimo kulminacija ir giluminiu eilėraščio planu („Visa butis – tik tai vieni / Melsvi skliautai – / Ir pats į mėlynas gelmes / Tu paskendai“), kaip ir Getės „Vakarinėje keleivio dainoje“. Beribiškumo matmenys („Tik apglėbt tave, pasauli begalini!“) ardė lyrinio vyksmo uždaramą, kreipė net baladę („Lėlių baladė“, „Vestuvių mu-zikantas“) į simbolinio daugiaprasmiškumo plotmę, ryškią ir Getės baladėse („Dainius“, „Dievas ir bajaderė“). Tik V. Mykolaičio-Putino lyrikoje individas nesusilieja su pasaulio sandara į darnią vienovę, o stovi po visatos skliautais vienišas, sielvartingas, įtūžęs, piktai klausinėdamas, kodėl esi tik menkas krislas žvaigždžių erdvėje, jausdamas „savy priešingybių versmes“, kaip ir Faustas („dvi sielos manyje gyvena“). Bet Getė niekada nebūtų pasakęs: „Kosmose šalta ir nyku“, nebūtų parašęs: „Ne mirti bijau, tik to kapo, / Drėgno, / Šalto, / Tamsaus“ (jis paniškai vengė pokalbiu apie mirtį), nebūtų sugalvojęs tokių įvaizdžių, kaip „gyvybės gyvatė“, „nuobodis“, „alkanas liūdesys“. Tai dviejų pasaulinių karų istorinė patirtis ir moderniosios lyrikos poetika (Š. Bodleras) diktavo V. Mykolaičiui-Putinui šiuos motyvus ir įvaizdžius, neatimdama iš jo kūrybos sutaurinto dvasingumo – klasikinio eilėraščio dovanos.

Getės lyrika – autoritetingas pavyzdys kaimietiško tipo literatūrai, siekiančiai intelektualinio universalumo – palaikė gamtos vaizdo vyravimą lietuviškame eilėraštyje ir aktyvizavo panteistinį pasaulėvaizdį, paveldėtą iš senosios kaimo dvasinės kultūros. Lietuvių poetams, kaimo vaikams, buvo artimos rusoistinės vokiečių rašytojo mintys. Pasaulio vienybės pagrindas yra gamta, nepavaldi jokiai aukštesnei jėgai, nuolat besikeičianti ir amžinai gyva. Tarp žmogaus ir gamtos nėra antitezių, o tik transformacijos: negyvi daiktai – miegančios monados – žmoguje tampa sąmoningos, mąstančios, o gamta po mirties suteikia žmogui kitą gyvybės pavidalą („Aš jau esu čia buvęs tūkstantį kartų ir

¹ J. W. Goethe. Ausgewählte Werke. M., 1949, p. 97.

² V. Mykolaitis-Putinas. Raštai, t. VIII, p. 424.

³ L. Fridentalis. Getė. V., 1977, p. 478.

tikiuosi dar tūkstantį kartų grįžti"). Gamta yra didžioji, visa apimanti būties sąmonė, kuri „yra mus apsupus ir apglėbus taip, jog mes negalime iš jos išsprūsti". Tik gamtoje mes laisvi ir laimingi. Tik per gamtą regime begalybę – amžiną pasaulio tapsmą („Ji mane įvedė, ji mane ir išves"). Visuomenė atskiria žmogų nuo gamtos, ir tik menas vėl grąžina į pirmąją vienovę.

Nežinia, ar šitos Getės mintys, pagarsintos prof. J. Ereto paskaitose teologijos-filosofijos fakultete, buvo įstrigusios S. Nėriai, ieškojusiai pirmiausia socialinio bei politinio teisingumo idealų ir niekinusiai Veimaro ministro pataikavimą valdžios didžiūnams („Stovi man akyse vaizdas, kaip Veimare pasitiko važiuojantį hercogą didysis Getė ir dieviškasis Bethovenas. Getė sulinko priešais žemišką valdovą, o Bethovenas nelinko prieš nieką¹). Bet eilėraščių knygoje „Diemedžiu žydėsiu" (1938) ji tobulai realizavo didžiojo vokiečių lyriko priesakus – gamta čia yra ne tik „aš" egzistavimo fonas (kaip K. Binkio eilėraščiuose), bet ir amžinybės simbolis; gamtos balsas – absoliučiai tyras, nesudrumstas filosofinių svarstymų (kaip V. Mykolaičio-Putino eilėraščiuose); gamta ne mėgdžiojama, o prabyta kaip beribis veikiantis subjektas, nuasmeninantis eilėraščio vyksmą. Tai, žinoma, ne poveikis, o tik paralelė, nes nuo Getės laikų Europos lyrika buvo išmokusi suvokti atskirą gamtos detalę kaip visumos simbolį.

Kai suskaldytoje Europoje vėl pakvipo paraku, naują prasmę įgavo Getės kūrybos pozicija – kalbėti į visą žmoniją, jo „pasaulinės literatūros" programa („tautos privalo pažinti ir suprasti viena kitą ir, jei negali mylėti viena kitos, privalo bent išmokti pakęsti"). 1932 m., švenčiant vokiečių literatūros klasiko šimtąsias mirties metines, prancūzų rašytojas A. Siuarezas (Suarés) pareiškė, kad Europai nėra kitokio išganymo, kaip tik universalioji Getės dvasia, skelbianti tautų ir kultūrų bendrumą. Tuo pat metu V. Mykolaitis-Putinas kalbėjo: „Lenkdami galvas šviesiam Getės genijui, šiandien mes turėtume teisės paklausti, kaip tai galėjo atsitikti, kad jo ir kitų į jį panašių palikuonys, auklėjami kilniausių meno ir mokslo kūrinių, ėmė apoteozuoti brutalią jėgą, garbinti kumštį, nepripažinti teisės gyventi silpnesniesiems ir kurstyti savy grobuoniškus palinkimus"². Jei vokiečių tauta paklausytų savo genijaus, ji išsižadėtų hitlerinių „Drang nach Osten" planų³. K. Korsakas rašė apie milijonus faustų, kurie vaikšto be darbo, o fašistinė ideologija stengiasi paversti juos plėšriais žvėrimis. „Dabarties Faustas, „laisva individualybė", žmogus, apsiginklavęs moksliniu žinojimu, mokąs naudotis technikos priemonėm – žmogus, pasiryžęs kovoti dėl savo būvio, kapitalistiniame pasaulyje nebegali panaudoti savo jėgų ir savo energijos, savo kūrybinės iniciatyvos"⁴.

Jubiliejinuose Getės kūrybos komentaruose „Faustas" užėmė centrinę vietą. Šių dienų Europa – nusivylęs, besiblašantis Faustas – vėl svarsto lemtingą klausimą: „Gyvensiu ar išmuš juoda apokalipsio minutė ir žūsiu"⁵. Faustas – „buržuazijos jaunystės simbolis", „jos kūrybinių žygių herojus", nerandąs dabartinio kapitalizmo tikrovėje akimirkos, kuriai galėtų sušukti: „Sustok! Tu tokia graži!"⁶ Faustas – nusivylėlis mokslu, kuris ir mūsų dienomis rūpinasi, kaip išrasti kuo baisesnes žudymo priemones⁷. Faustas – „moderniško žmogaus simbolis": „kovojuantis, siekiantis, klaidžiojantis ir vis besistengiąs pasitaisyti žmogus"⁸. Faustui nepakanka Renesanso idealo (kūno pomėgiai ir

¹ S. Nėris. Raštai, t. III, p. 393.

² V. Mykolaitis-Putinas. Raštai, t. VIII, p. 415.

³ A. Paplauskas. „Faustas" ir modernioji Europa. – „Lietuvos studentas", 1932, Nr. 6.

⁴ – J. Radžvilas. Krizis ir buržuazija arba Goethe biurgerių Vokietijoje. – „Kultūra", 1932, Nr. I, p. 40.

⁵ A. Paplauskas. „Faustas" ir modernioji Europa. – „Lietuvos studentas", 1932, Nr. 6.

⁶ J. Radžvilas. Krizis ir buržuazija arba Goethe biurgerių Vokietijoje. – „Kultūra", 1932, Nr. I, p. 39.

⁷ R. Š. [R. Šaltenis?] Keli Goethės „Fausto" bruožai. – „Naujoji romuva", 1932, Nr. 20, p. 471.

⁸ K. Pietrekas. J. W. von Goethe. – „Mokslo dienos", 1932, Nr. 3, p. 336.

grožis), jis reikalauja iš dangaus „šviesiausių žvaigždžių“¹. Fausto istorija – perėjimas iš mikrokosmoso į makrokosmosą².

Svarstymai apie Faustą šiuolaikinės pasaulio istorijos kontekste užkrėtė ir grožinę literatūrą, kuri pasigavo šį universalų mitą, tolygų Prometėjo, Don Žuano, Don Kichoto mitams, kaip išėities tašką dabarties situacijai apžvelgti ir įvertinti. Ką tik atėjus hitlerininkams į valdžią, I. Šeinius išleido romaną „Siegfried Immerselbe atsijaunina“ (1934), piktą pamfletą prieš rasistinę trečiojo reicho teoriją ir gyvenimo būdą. Vienas iš germanų rasės pranašumo teoretikų ir gryniausių „išrinktosios tautos“ palikuonių (Zigfrido vardas paimtas iš „Nibelungų giesmės“, o pavardė Immerselbe reiškia – Visada tas pats), pajutęs sklerozės simptomus, nutaria atsijauninti, nes, „juo tirščiau Vokietija bus apgyvendinta stiprių vyrų, juo greičiau nuvers ji savo ankštas sienas“. Jis taps Faustu, tik, žinoma, be Margaritos, nes savo antrąją jaunystę atiduos vokiečių tautai, kuri „turės būti kaip krikštolas nugryninta“. Ariškos Rasės Rudųjų Rūmų direktorius išvyksta į Italijos Alpes prie Gardos ežero, „kur Goethės ilsėtasi“, nes ten dabar veikia žmonių atjauninimo sanatorija. Jam įšvirkščiamą Palestinos žydaitės hormonų, ir jis iš tiesų atjaunėja – nelieka raukšlių, kūnas darosi stangrus, mintis aktyvi. „Jis – antras Faustas.“ O jauna mergaitė, greta sėdinti, – tai Gretchen („Bet ji nenorėtų, kad su ja taip atsitiktų, kaip su Goethės Gretchen“). Jis net kajuosi dvikovoje su tos mergaitės Valentinu ir laimi. Bet žydiški hormonai pakeičia šio antrojo Fausto išvaizdą (nosis darosi kumpa, akys – juodos) ir galvosena: „rasizmo įkūrėjas“ pasmerkia nacionalsocializmo teoriją, kuri yra „Mefistofelio darbas“, ir parašo veikalą, kuriame skelbia Getės mintis – reikia „užversti prarajas tarp tautų“. Iš daugybės Fausto temos variantų, kuriuose paprastai išlieka sandėris su Mefistofeliu, būties beribiškumo perspektyva ir žmogaus sukilimas prieš savo būties apibrėžtumą³, I. Šeinius kūrinyje išsiskyrė mito konkretizacija istorinėje tikrovėje, aktualios politinės satyros atspalviu, moderniško Europos gyvenimo ritmo (laikraščių sensacijos) ir mąstymo standartų (mokslinės atjaunėjimo hipotezės) stilizacija.

Tarybinio laikotarpio lietuvių literatūroje Fausto tipas jau nesusilaukė platesnių kūrybinių interpretacijų. Istorinio lūžio metu lietuvių literatūra labiau viliojo herojiško veiksmo (Prometėjas) negu didingos kontempliacijos mitai, o ir nacionalinės mitologijos podirvis pirmą kartą buvo suvoktas kaip savito meninio mąstymo ištakos. Gal tik Just. Marcinkevičiaus kūrybos aukštas visuotinio horizontas, pasaulio stebėjimas prieštaravimų grumtyje ir jos išlyginimas vidinės pusiausvyros harmonijoje, didingi kūrybinės sintezės mastai ir klasikinė rimtis, sušildyta lietuviško lyrizmo, galėtų būti matuojama getiško pasaulėvaizdžio dydžiais. Bet tai jau tipologinių gretinimų dalykas, kuris toli nuvestų. O ieškant šiuokart konkretaus teksto pėdsakų, reiktų konstatuoti, kad tarybinio laikotarpio lietuvių lyrikoje Faustas pasidarė gana dažna eilėraščio citata, asociacija, metafora, fragmentu⁴. Apsilankęs Veimare ir Leipzige, E. Mieželaitis sukūrė eilėraščių ciklą, kuriame

¹ Keletas Lindės Dobilos minčių. – „Mokslo dienos“, 1937, Nr. I, p. 22.

² A. Bakšaitis. Faustas. Vilkaviškis, 1935, p. 49.

³ Jau Bairono „Manfrede“ Getė atpažino savojo Fausto sūnų. Romantinėje pran-cūzų literatūroje Fausto tema išstūmė antikinius mitus, pakeisdama juos sutartimis su prancūziškos ar vokiškos kilmės šėtonais bei raganomis (F. Strich. Goethe und die Weltliteratur. Bern, 1957, p. 218). „Fausto“ atgarsiai gyvi A. Puškino, A. Mic-kevičiaus, O. Balzako, A. Mandzonio, I. Turgenovo, F. Dostojevskio, H. K. Anderseno, R. Brauningo, T. Mano, M. Bulgakovo kūriniuose. Anglų poetas T. Beilis (Beyley) išdėstė Č. Darvino teoriją per Fausto mitą. Vengrų dramaturgas I. Madačas „Žmogaus tragedijoje“ (1861) išlaisvino žmogaus dvasią iš žemės pančių, ji skriejo tarp žvaigždžių, nešama Liuciferio, ir ten jai pasidarė nyku, ji prašėsi gražinama į žemę, kad „vėl aš galėčiau kovoti ir būti laimingas“ (Faust. Eine Anthologie, II. Leipzig, 1967, p. 165). A. Lunačarskio dramoje „Faustas ir miestas“ (1916) toliau sausinama jūra ir statomas miestas, nes tik šis gyvenimas yra „gražioji akimirka“. P. Valeri kūrinyje „Mano Faustas“ (1946) žmogus siūlo šėtonui atsisakyti savo amžinybės, ku-rios sistema jau virto „griuvėsiais ir trupiniais“, tapti mirtingam, nes tik tada jis išmoks mąstyti, abejoti, tirti, tik tada supras, kad dabartiniame pasaulyje „siela yra nuvertinta“, „individas miršta“, pranykdamas suvienodėjusioje „žmonių materijoje“ (Faust. Eine Anthologie, II, p. 285).

⁴ Tokio pobūdžio Fausto mito užuominų būta ir buržuazinio laikotarpio lyrikoje. Pvz.: „Kiekvieną skaistų rytą / Vilioja Faustai Margaritą“ (S. Santvaras. Pakalnių debesys. K., 1936, p. 96).

impresionistinė maniera atpasakojami „Faus-to“ ir „Jaunojo Verterio kančių“ epizodai, vokiškai cituojamas „Fausto“ epilogas, o „genialus poetas“ klausinėjamas, „kodėl žmogus jo Fauste / Suskaldytas į dvi žmogaus dalis...“¹ Poetinės eseistikos knygoje „Lyriniai etiudai“ Getės kūrinio veikėjai, siužetinės situacijos ir vokiškos citatos, įstatytos į poeto autobiografiją, virto jo jaunystės pergyvenimų poetizacijos ženklais: „...Jis – Mefistas. Aš – Faustas“²; „...Žaliakalnio senojo parko takeliu eina Margarita ir Faustas“³. Getės kūrinio posakiai apie amžinai žalią gyvenimo medį ir amžiną moteriškumą tapo E. Mieželaičiui ne vieno kūrinio leitmotyvu⁴. A. Jonyno lyrikoje „Gretchen šviesiaplaukė“ iškilo kaip vokietės simbolis, juo reiškiamą panieką ir gailesys hitlerinių kareivių mylimosioms, kurios jų jau nebesulauks⁵. V. Rudokas aprašė „Fausto“ skaitymą – eilėraščio subjektas sutapatina save su Getės kūrinio herojumi ir ima kartoti jo maldas ir užkeikimus: „Visus vaisius nuo pažinimo medžio / Aš ragavau“; „Vėl sugražink mane į džiaugsmo puotą“⁶. V. Giedros knygoje „Nubunda Žodis“ lyrinis „aš“, atsidūręs prieš neišspręstas būties lygtis, sako: „Lyg Faustas koks dvejoju ir kenčiu, / ir apsieit reiks be piktosios dvasios“⁷.

Faustiškų literatūrinių įvaizdžių (ir trafaretų) grupė, susidariusi lietuvių poetikoje per pastaruosius porą dešimtmečių, be abejo, buvo stimuliuota „Fausto“ vertimo į lietuvių kalbą. Jei dabar Lietuvoje būtų iš naujo rekonstruojamas Fausto mitas atominės eros aspektu, kaip užsimota ukrainiečio A. Levados dramoje „Faustas ir mirtis“ (1959), tokie perkūrimai vienaip ar kitaip sietųsi taip pat su A. Churgino vertimu.

4

Nuo tų laikų, kai pasirodė pirmasis lietuviškas „Faustas“, smarkiai pasikeitė poetinio vertimo būklė Lietuvoje. Iš poezijos diletantų ir geranoriškų švietėjų eiliuotąjį vertimą į savo rankas perėmė tikri poetai, kuriems šis darbas tapo esmine profesinės egzistencijos dalimi. Kontrastas tarp originalaus lietuviško eilėraščio potekstės gilumų ir verstinio teksto gremėzdiško primityvumo sparčiai ėmė dilti, kai V. Mykolaitis-Putinas ir B. Sruoga, K. Boruta ir A. Miškinis, A. Maldonis ir V. Šimkus į vertimus perkėlė dvasinę savo poetinio žodžio energiją ir lankstų melodingumą. Pasikeitė ir poetinio vertimo estetika – dabar reikalaujama versti ne žodžius, o veikalo dvasią, transponuoti į lietuviškas lytis originalo kūrybinę jėgą.

Versti antrą kart „Faustą“ buvo lengviau, nes lietuviškas žodis jau buvo praėjęs antikos poemų, „Dieviškosios komedijos“, V. Šekspyro dramų kūrindomis ir apsipratęs su netikėčiausiais vingiais, trūk-čiojančiu alsavimu, monumentaliu vientisumu. Ir vis tik versti turėjo „būti sunku (pirmieji A. Churgino bandymai – 1938 m.⁸) – vis dar stinga nusistovėjusių filosofinių kategorijų lietuvių kalba, taip įtaigiai kibirkščiuojančių originale; trūksta išlavintos aforistinės mąstysenos, tokios trankios Getės veikale; nėra lietuvių stilistikoje viduramžių klodo, į kurį praverstų atsigręžti; reikia išstobulintos eilėdaros, kad būtų perteikta visa Europos poetinių formų enciklopedija (nuo antikos iki romantizmo), naudojama „Fauste“. Bet didžiausias vertėjo kūrybinių jėgų išbandymas – pats poetinio vertimo lygis, smarkiai šoktelėjęs Lietuvoje, – ar Getės veikalas pasilies taip laisvai, natūraliai, ekspresyviai, tarsi būtų sukurtas lietuviškai, kaip nuskambėjo H. Ibseno „Brandas“ (vertė K. Boruta), A. Mickevičiaus „Vėlinės“ (vertė Just. Marcinkevičius) ir „Ponas Tadas“ (vertė V. Mykolaitis-Putinas ir Just. Marcinkevičius)?

¹ E. Mieželaitis. Saulė gintare. V., 1961, p. 229.

² E. Mieželaitis. Lyriniai etiudai. V., 1964, p. 146.

³ Ten pat, p. 150.

⁴ E. Mieželaitis. Monodrama. V., 1976, p. 527.

⁵ A. Jonynas. Ateina įkvėpimas. V., 1965, p. 139.

⁶ V. Rudokas. Proskyna. V., 1967, p. 100.

⁷ V. Giedra. Nubunda žodis. V., 1978, p. 7.

⁸ Goethe. Iš „Fausto“. Vertė A. Churginas. – „Vairas“, 1938, Nr. 12.

Pasirodžius „Fausto“ (I d.) vertimui, 1960 m. A. Venclova rašė: „Man norisi viešai pasidžiaugti, kad A. Churginas, gerai pasiruošęs vertėjas, ilgai ir kruopščiai studijavęs Getės kūrinį, atkūrė jį su tikra poeto aistra, su dideliu mokėjimu ir įsijautimu į originalą. Pirmą kartą Getė suskambėjo lietuviškai laisvai, plačiai, galingai“¹. Ar ši nuomonė galioja ir antrajai „Fausto“ daliai, paskelbtai 1978 m. liuksusiniame viso veikalo leidinyje? Ar ji buvo paremta analize, ar tik bendru įspūdžiu?

„Aš neturiu tikslo smulkiai analizuoti A. Churgino vertimo...“ – aiškinosi tada recenzentas. Toks likimas ištiko ne tik „Faustą“, bet ir visus didžiuosius A. Churgino vertimus – V. Šekspyro dramas ir Dantės „Dieviškąją komediją“. Jie buvo giriami, bet neanalizuojami. Ir ne todėl, kad Lietuvoje trūktų žmonių, įkandančių anglišką ar itališką originalą, – po aštresnės kritiškos pastabos vertėjas taip griaudėja, taip mirtingai mala kritiko kompetenciją savo turtingos erudicijos girnomis, kad jau seniai niekas nebando pakliūti į tą malūną...

Pasiryžus šitai vakuojančiai avantiūrai – analizuoti A. Churgino vertimą, ne visai aišku, kaip tai reikėtų atlikti. Tiksliau sakant, iš kokių pozicijų žvelgti į poetinį vertimą ir ko čia ieškoti.

A. Churginas tvirtina, kad vertimas tuo geresnis, kuo ryškiau pasireiškia jame vertėjo individualybė². Eiliuotas vertimas – neatskiriama dvasinės poeto biografijos dalis, kūrybinė jo saviraiška, tik jau kitokiomis priemonėmis. Ši pažiūra artima rusiškos vertimo mokyklos programai. B. Pasternakas rašė: „Šį darbą reikia vertinti kaip originalų rusų dramos kūrinį, nes greta tikslumo, ekvilineariškumo ir t. t. čia daugiausia yra to sąmoningo laisvumo, be kurio neįmanoma priartėti prie didžiųjų veikalų“³. Versdamas „Faustą“, B. Pasternakas transformavo šį kūrinį į savo individualybę, uždėjo jam „daktilosko-pinį savo likimo antspaudą“⁴. Tad į tokius vertimus iš tikrųjų reikia žiūrėti kaip į didelių individualybių meninės egzistencijos tęsinį, jų siekimų ir prieštaravimų išraišką, nerealizuotą dėl vienokių ar kitokių priežasčių originalioje kūryboje. Tokios rūšies vertimams (pvz., M. Lermontovo iš Getės) originalas jau nebėra vienintelis ir aukščiausias teisėjas.

Ar mūsų „Faustas“ priklauso šitai ypatingai vertimų – užmaskuotos saviraiškos kategorijai? Ar jis išriedėjo iš panašių dvasinės giminytės ir polemikos su istorine tikrove postūmių, kaip ir B. Pasternako vertimas, pradėtas 1941 m. rudenį?

Aštuoniose A. Churgino originalių eilėraščių knygoje negirdėti draskančių sielos priešingybių, kosminio nerimo ar demoniškos ironijos gaidų. Nėra pasikėsinimų maištingai filosofuoti eilėraštyje. Vy-rauja nestiprus lyrinis tembras, linkęs į jaukų estetinį pasigėrėjimą (tik ne į dramatinę įtampą), į grakštų senoviškų formų virtuoziškumą (tik ne į šiurkštaus daiktiškumo kalbą). Lyrinis „aš“ čia neiškyla stambiu žmogiškumo dydžiu, o tarsi pritildomas ar net nušalinamas, kad pati forma, išpuoselėta ilgaamžės kultūros, sutvikstų savarankišku grožiu („kasdien karališkai sroveno / mano idilės / ir madrigalai“⁵).

Tad lietuviškasis „Faustas“ atsirado ne iš originalios kūrybos mo-tyvų ir stilistikos podirvio (jaučiamo V. Mykolaičio–Putino bandymuose), o yra vertėjo profesionalo tvarinys, atliktas su poetinio įsijautimo ir poetinio žodžio dovana. Tokiame vertime beprasmiška ieškoti užslėptų šiuolaikinio žmogaus projekcijų; jį galima matuoti tik vertėjo persikūnijimo gėmės ir artistinio subtilumo duomenimis, turint prieš akis originalą – šito žodinio vaidinimo objektą.

„Faustas“, kaip vertėjo profesionalo darbas, yra aukštos kokybės, tolygus kitiems A. Churgino vertimams, o gal ir pranešantis juos (pvz., „Dieviškąją komediją“) laisvesne žodžio laikysena ir įvairiabalusių formų „ansambliniu giedojimu“. Vertimas daro estetinį įspūdį, kuris, aišku, atspindi tik

¹ A. Venclova. Epochos vėjas. V., 1962, p. 345.

² A. Churginas. Didelis menas. – „Literatūra ir menas“, 1955, gruodžio 17.

³ Б. Пастернак. Заметки о переводе. – Мастерство перевода. 1966. М., 1968, p. 110.

⁴ А. Вознесенский. Небо Бориса Пастернака. Иностранная литература, 1968, No. I, p. 200.

⁵ A. Churginas. Verdenė. V., 1978, p. 70.

dalį meninės originalo galybės. Bet lietuviškąjį „Faustą“ jau skaitome kaip poetinį tekstą, kur žodis grakščiai švysčioja įvairiabalsių prasmių lygmenimis, o intonacija atlieka žaismingus piruetus. Vertimas nesubyra į atskiras plytas, o stovi kaip vieningas stilistinis pastatas. A. Churginas, fenomenalios literatūrinės atminties žmogus, turi savo sąmonėje visą originalo tekstą, jau versdamas pirmąsias eilutes¹, todėl jo žodžiai natūraliai gula ištininio judėjimo vagon. Jis nekopijuoja atskiros eilutės, įvaizdžio, garsaraščio, o prailgina ar sutrumpina eilutes bei strofas pagal savąjį ritmikos atitikmenį, laisvai operuoja viso monologo prasmėmis, vienus vaizdus praleidžia, o kitus, visai naujus, prideda. Šita perkūrimo laisvė pa-jungta loginio sąryšingumo disciplinai ir natūraliai pasakojimo eigai, kuri yra svarbiausias vertėjo tikslas ir variantų atrankos kriterijus. „Fausto“ kultūrinis klotas, atspindintis milžinišką „homo universalis“ interesų apimtį (nuo antikos iki naujųjų laikų, nuo alchemijos iki geologijos), turtingai A. Churgino erudicijai yra ne varginanti našta, o žadinantis akstinas. Čia vertėjas nardo kaip žuvis vandenyje. Antikos studijų išlavinta vaizduotė pagauna menkiausią senovės mito užuominą. Iš aštrios polemikos mokslo ar politikos klausimais vertėjo mintis lengvai peršoka į „fantasmagoriją“ (Getės apibūdinimas), nepaisančią erdvės ir laiko, – prie tokių šuolių ji įpratinta „Dieviškosios komedijos“. Vertėjui gražiai paklūsta visokie šmėklų, ragany, sireny, tritonų, sfinksų, skruzdėlių ir vabzdžių paradai, imperatoriaus rūmų ir miestelėnų minios ūžesys, apskritai šventiško maskarado sce-nos, kada nebeaišku, kur baigiasi realus veiksmas ir prasideda „vaidinimas vaidinime“. Čia daug margaspalvio judėjimo, žaižaruojančio blizgesio, šmaikštaus trunkumo, kartais artimesnio lietuvių liaudies dainai, negu originalui:

Kas ten dudena pabalėj?
Kas ten meldyne lala? –
Tai žaliame raiste baubliai
Užgrojo madrigalą!²

Vertime atgyja daugiabalsis istorinių epochų, papročių, tipų, galvosenų sukūrys, paliestas energingai brėžiamo žodžio („das arme affenjunge Blut“ tęskiamas kaip „nelaiminga mulkė“) ir turtingos frazeologijos, kuri mikliai pagauna charakteringas išorinio pasaulio pozas ir judesius („Jūs – pliuškiai, tvaskiai, barškalai, / O mes – žaliūkai, ažuolai“). Virtuozinė eiliavimo technika leidžia A. Churginui įvaldyti bet kurį vaizdų ir sąvokų telkinį, suteikti jam judėjimo impulsą, lengvai nutiesti tiltus tarp skirtingų sandarų (akinantis Elenos grožis ir kolboj išauginto žmogeliūkščio gudrumas). Lietuviški žodžiai sklandžiai teka vokiečių folklorinio sinkopio (Knittelverse), antikinės odės, dantiškos tercinos, liaudiškos dainelės, bažnytinio himno, romantinės baladės ritminėmis schemomis, ir jos atrodo įprastos, seniai natūralizuotos, nors ironiškasis „Knittelverse“ – staigus, grubokas, klumpantis ritmo judesys – pirmą kartą taip plačiai panaudotas lietuvių poetikoje (epizodiškai šmėkštelėdavo H. Heinės lyrikos vertiniuose) ir, žinoma, pagal jos harmoniškumo dvasių gerokai aplygintas ir nuramintas. Ypač puikiai skamba angelų, dvasių, kareivių, nimfų, choretidžių, palaimintų kūdikių chorai, nusidriekę per visą kūrinį melodingomis atbrailomis (verčiami proza, šitie gracingi chorai netenka poetinės prasmės – Fausto sielos komentavimo viso žmonijos patyrimo akivaizdoje). Mefistofelio dainelėje apie karaliaus blusą daugiau klastingo sąmojo, ceremoningos ironijos, smagaus šokinėjimo, negu V. Mykoliaičio-Putino tos pačios dainelės vertime:

Aukštoj kėdėj premjero
Jau sėdi ji tvirtai.
Padarė jau karjerą
Jos giminių šimtai!
Priviso blusų aibė,

¹ A. Churgino kalba vertėjų sekcijos posėdyje 1979, gruodžio 11.

² J. V. Getė. Faustas. Vertė A. Churginas. V., 1978, p. 176 (toliau nurodoma tik šio leidinio puslapiai). Plg.: Da kommt ja wohl ein neues Chor? / Ich höre ferne Trommeln. – / „Nur ungestört! Es sind im Rohr / Die Unisonen Dommel.“

Prie darnų ėmė kibt,
Visus ponus apgnaibė, –
Jie kenčia – ir nė cypt.
(p. 82)

Tokie šmaikštūs vaizdo brūkštelėjimai, tikslios ir švarios linijos, griežtas rimų derinys, lengva ritmikos slinktis ir jos atkarpų simetrija – stipriausia programos dalis A. Churgino – vertėjo repertuare.

Kiekvienam „Fausto“ vertėjui sunki užduotis – eiliuotos kalbos sraute išsaugoti individualios personažų mąstysenos, leksikos ir intonacijų plotus. Kai jie užakėjami, drama netenka priešingų jėgų kon-frontacijos, ir suyra jos branduolys. A. Churgino vertime Faustas, Mefistofelis ir Margarita turi savo ritmines-intonacines charakteristikas, pakankamai kontrastingas, kad susidarytų dialoginės partijos. Faustas stipriausias, kai apimtas lyrinės refleksijos glaudžiasi prie atbudusios gamtos ir ieško santaikos su esamu pasauliu, kai melancholiškai stebi savyje prieštaravimo šešėlį („Man blaiviai šypso į akis diena, / Bet nelabų sapnų naktis pilna“). Mefistofelio kalboje pagauta niekinanti ironija ir ciniškas statusas („Bet švilpčiojant išgirdęs tokią maitą, / Tuojuo mielai kulnus kiekvienas raito“), jo šūksniuose girdėti veikimo jėga („Iš kelio, šnauja! Patsai šėtonas čia“). Margaritos šnekoje išlieka tyras liaudies vaiko naivumas ir trūkčiojanti susijaudinimo gaida („O, rodosi, lauke gana vėsu, / Aš lyg ir nesava, kažko baisu“). Iš skirtingų tonacijų išriedėję monologai (Fausto – Velykų rytą, Margaritos malda Marijai) įgauna psichologinio tikrumo ir poetinės sugestijos.

Tačiau A. Churginui pavyko atkurti anaip tol ne visą „Fausto“ veikėjų psichologinį turinį. Nemaži jo režiai buvo suniveliuoti, o kartais net iškraipyti lengvai čiuožiančio žodžio ir mikliai šuoliuojančių ritmų.

A. Churgino vertime Faustas, keldamas nuodų taurę prie lūpų, sako: „Nes idealą išminties ir meno / Tavy gyvai įkūnytą matau“. Betgi šio amžino ieškotojo idealas yra begalybė, visatos paslaptis, žmonijos patirties visuotinumas. Ir žengdamas mirtin, jis tikisi pakilti „į naujas grynos veiklos sferas“, kai vertime sakoma: „Kur aš laimingas būsiu amžinai“; originale jam šviečia naujos egzistencijos galimybė, todėl nebaisus „pavojus pavirsti nieku“, o vertime panaikinama dvasios nemirtingumas – „Nebūtyje ištirpsi kaip lašelis“. Lietuviškame tekste Faustas skelbia: „Kaip beprotis / Džiaugsmų kankinančių ilgiuos“ (originale: „Ar girdi tu, ne apie džiaugsmus eina kalba“), jaučiasi „praradęs dievišką ugnelę“, dejuoja: „Manoj širdy seniai liepsna užblėso“, kai originale rūpinasi „nesustoti“ savo nepasotinamu troškimų kelyje ir skaudžiai teprasitaria: „Mano krūtinėje tamsi naktis“. A. Churgino vertime Faustas kreipiasi į Margaritą kaip lovelasas, vadindamas ją „miela Širdele“, „angelyčiu“ („Ar tu man dovanoji, angelyt...“), o originale jis paprastai ir tauriai sako: „Mano vaike“, „Mielas veide“. Kartais viena frazė, paimta iš „žemojo“ stiliaus registro, nušluoja visą charakterio prakilnumą. „Kasdien prie stalo sėdu aš sudribęs“ (originale nekalbama nei apie stalą, nei apie sudribimą). Protarpiais Faustą suprastina ir vokiečių folklorinis sinkopis su vyraujančiais tiksliais paraleliniais rimais, kuriems lietuvių poetinė tradicija suteikė kadaise komišką atspalvį. Ir vertėjui ne visada pavyksta išvengti šitos pražūtingos gaidelės. „Aš – kupinas jėgų, krūtinė plečias, / Mane į žygi kojos neša pačios!“ Apskritai Fausto kalbai stinga valingų intelektualinės įtampos gaidų, ir neretai ji nuslysta į rezonierišką komentavimą ar atšalusią bendrųjų sąvokų patetiką („Akivaizdoje dvasios viešpatingos / Kam aš nepuoliau į mirties rankas?“).

Stačiokiškas Mefistofelio grubumas A. Churgino vertime vietomis praranda saiką. Mefistofelis kreipiasi į Faustą, savo poną ir įsakinėtoją, kaip junkeris į baudžiauninką: „Na, nešdinkis! Tik greit! / Ko čia smaksai, begėdi“ (originale: Na, pirmyn! greičiau“); „Na, liurbi, judinkis ir būk ramus: / Tavęs juk lūkčioja brangioji“ (originale: „Na, pirmyn, baisus čia daiktas! / Jums reikia eiti į mylimosios kamarėlę“). Tokioje paniekos, patyčių, plūdimo tonacijoje nebelieka ironijos geluonies, o svarbiausia

– pagarbumo distancijos, kurią jaučia velnias kenčiančio ir klystančio žmogaus didybei. Kartais Mefistofelis, atrodo, tiesiog nebesupranta jam pažadėtos sielos. Jis sako Faustui: „Bičiuli, koks tu silpnadvasis" (originale nėra tokios sąvokos), tikisi, kad tasai ims maldauti „ramumos", „nebetekęs kančiose jėgų" (originale: „Ir veltui maldaus atgaivos savo nepasotinamumui"), komentuoja šitą amžino nerimo gainiojamą maištininką kaip eilinį laimės ieškotoją: „Nors laimės troško nuolat jo krūtinė, / Jis vien šešėlių vaikėsi sklidžių" (originale: „Jo nepasotina joks džiaugsmas, jam nepakanka jokios laimės"), o pabaigoje net priduria: „beprasmį savo amžių atgyvenęs" (originale: „Laikas tampa valdovu"). Mefistofelis šmaikščiai postringauja, ironiškai stebėdamas žmogaus jausmus, siekinius, mitus, bet jo kalambūruose nejaučiam demoniškos prigimties.

Švelnią Margaritos intonaciją, išsakančią meilės nekaltybę ir paprasto gyvenimo idilę, sudrumsčia perdaug trankus žodis, atriedėjęs iš Mefistofelio partijos: „Apruošk namus – ir taip be paliovos / Perdien lakstai tarytum be galvos!" (originale: „Ir vis skubi, kaip šiandien, taip rytoj"). Šitai glostančiai intonacijai taip pat nedera staigus judesys ir aštrus akcentas. „Save aš keikiau ir labai rimtai krimtausi", – kalba ji apie pirmąjį susitikimą su Faustu (originale: „Aš tikrai pykau ant savęs"). Mylinti ir patikli Margarita, imdama iš Fausto vaistus užmigdyti motinai, negali įtarti, kad tai nuodai: „Juose nuodų nėra, brangusis?" (originale: „Tikriausiai tai nepakenks"). Sukrečiantį mergaitės atsidavimo grožį išblaško svetimos jos aplinkai sąvokos ir racionalistinė argumentacija. „Tave regėdama, jaučiuosi tavo vergė / Ir, rodosi, by ką sutikčiau padaryt. / Aš dėl tavęs nepabijojau nieko, / Tad ko gi dar man būgštauti belieka" (originale: „Tik pažvelgiu aš į tave, gerasis vyre, / Nežinau, kas mane gena pagal tavo norus. / Aš jau tiek daug dėl tavęs padariau, / Kad daryti man jau beveik nieko nebelieka"). Sklandi išprotavimų eiga užglosto nutrūkančių sakinių įtampą, suriša irstančios minties gijas, kai pamišusios Margaritos (kaip ir V. Šekspyro Ofelijos) kalba plėtojasi alogikos tvarka, išsaugota B. Pasternako vertime. Lietuviškame „Fauste" vyrauja nuo-seklumo principas, kuris logizuoja situaciją, ją papildo ir komentuoja. „Diena? Taip, mano paskutinė / Gyvenimo diena! Aš ją laikiau / Diena vestuvių..."

„Faustas" – apmastymų drama, valdoma ne tiek veiksmo, kuris darosi vis sąlygiškesnis, kiek globalinės minties, skylančios į dualistines priešingybes, pereinančios į besigrumiančius gėrio ir blogio, sielos ir kūno, amžinybės ir laikinumo simbolius, vėl ieškančios sintezės, kurios pagrindu tampa aktyvus žmogaus veiksmas, keičiantis pasaulį. A. Churginas atkuria susimąstymo situacijos emocinį planą ir lyrinius atspalvius (gražiai išversta „Dedikacija"), tiksliai apibrėžia pamokymų, alegorines figūras ir pagauna elegantišką samprotavimų graciją, kaip antai:

Mes puikiai žinom – žemė apskrita,
Nes šitaip ją aptekino gamta,
Jinai uolų, kalnagūbrių prikūrė,
Ant jų uždėjo snieginą kepurę,
Kalvų banguotas linijas išlankstė, –
Platybę laukui davė, upei slenkstį –...
(p. 391)

Tačiau dramatiškoji minties slinktis, požeminis jos grumėjimas ir staigūs žybtelėjimai lieka originale. A. Churgino vertime nėra nerimo ir maišto pritvinkusios intonacijos, kuri galėtų perteikti tą niūrią ir tamsią įtampą. Nors Faustas draskomas vidinio dvilypumo ir kalbasi su praeities vaiduokliais ar ginčijasi su tam tikrų idėjų personifikuotomis šmėklomis („Prakeiktos šmėklos! Net dienas ramias / Paverčiat jūs į kraupų labirintą"), jo mastymas nepasiduoda ekspresyviems siūbavimams, neišsimuša iš gana vienodos ir ramios emocinės skalės. Fausto mąstymas neįgauna filosofinio polėkio, t. y. tokių nematomų, logiškai nesuforuotų prasmų, kurios konkrečiame vaiz-de įbrėžtų tęsinį visuotinum link.

A. Churgino vertime griežti sąvokų kontūrai nusitrina, valinga sprendimo eigastis sulėtėja ir išblunka, nes pagal „meninio atkūrimo“ programą fundamentinės originalo sąvokos pereina į poetines bendrybes ar laisvas parafrazes. Pvz.: „Širdy manoj plazdanti dievybė/ Yra gaivi, galinga ir gaji“ (originale: „Dievas, gyvenantis mano krūtinėj, / Gali giliai sujaudinti mano gilumas“). Kūrinio mintis ne tik atskiedžiama tokiais parazitiniiais priedėliais, bet ir nuvedama į šoną. Vertime užsimota „Ir iš daugų ramiai nuvesti žmogų / Tiesiog į pragaro gelmes!“, kai originale sakoma: „Ir keliauja apgalvotu greičiu / Iš dangaus per pasaulį į pragarą!“. „Prologe danguje“ dievas kreipiasi į velnią kaip didžiausias eretikas: „Su tavimi aš bendrą kalbą rasiu“ (originale: „Panašiams į tave aš niekadęs nejučiau neapykantos“). Vertime žmonės „nevalioja patys sau prilygti, / O nešasi dievais!“, kai originale jie „trokšta nuolat dievams prilygti, bet yra prakeikti visada tik patys sau prilygti“. Dėl tokio laisvo atraminių sąvokų plėtimo, aiškinimo ir keitimo iš kanoniškų krantų išeina net pagrindiniai filosofiniai kūrinio leitmotyvai. „Es irrt der Mensch, solang er strebt“, – sako „Prologe danguje“ dievas, iš anksto numatydamas ir pateisin-damas Fausto klystkeliuos. Šį kūrinio išeities tašką tiksliai atkūrė B. Pasternakas: «Кто ищет, вынужден блуждать»¹. Tuo tarpu A. Churginas, versdamas šią frazę, reikalauja iš Fausto ne tiek siekimo ir veržimosi, kiek galutinės tiesos žinojimo: „Žmogus / Per klystkeliuos suranda tikrą kelią“. Kūrinio pabaigoje angelai, „nešdami nemirtingą Fausto sielą“, taip pat kartoja šitą didaktinę vertėjo mintį: „Kas gėrio siekė ir nerimo, / Tas išganytas bus!“, kai originale prasmingai buvo grįžta prie įžanginės formulės: „Wer immer strebend sich bemüht, / Den können wir erlösen“ (tikslus B. Pasternako vertimas: «Чья жизнь в стремленьях вся прошла, / Того спасти мы можем»²).

Lietuviškasis vertimas išmagnetina daugelį aforizmų, būdingų „Fausto“ filosofuojančiai mąstysenai. A. Churginas nepajėgia taip lakoniškai formuoti esmės, taip energingai plėtoti vaizdo peršokimais ir epigraminiais kirčiais. Minties viršūnės susilygina, eilučių jungi-niuose nelieka staigumo, kai koncentruotos formulės tik perpasakojamos ar padrikai komentuojamos. Pvz.: „Ir vėl su jais pasijuntu žmogus“ („Hier bin ich Mensch, hier darf ich's sein“); „Tarp smulk-mės / Joks gyvis nieko doro nelaimės“ („Mit Kleinen tut man kleine Taten, / Mit Grossen wird der Kleine gross“); „Esu poetas. Tu pažįsti/ Esybę mano: niekam negailiu / Aš savo dvasios lobių didelių“ („Bin der Poet, der sich vollendet, / Wenn er sein eigenst Gut verschwendet“).

„Faustas“ parašytas šnekamąja vokiečių kalba, kupina gaivališkos stiprybės, stačiokiškos drąsos ir netikėto paprastumo. Pats Getė sakė, kad šiame jo kūrinyje yra „laukiniškumo“. Lietuviškame „Fauste“ nebėra šito vulkaniško podirvio – perdėm glotni ir disciplinuota literatūrinė stilistika daug kur užglosto net pašnekėsio intonaciją, judriai šokinėjančią herojų dialoguose. Retorinio iškalbingumo ir puoš-numo literatūrinės klišės, paveldėtos iš ankstesnių vertimų, atkakliai braunasi į aštrų ir lakonišką Getės kalbėjimą, keisdamos jo leksiką ir frazeologiją.

Nuogas daiktavardžių ir būdvardžių konstrukcijas A. Churginas nukarsto būdvardžiais, apgaubdamas kiekvieną reiškinį epitetų ornamentais. Pvz.: „Jei, pomėgių vylingų užliūliuotas“; „Išpranašauta bu-vo jam tada: / Kraujuoto karo neganda juoda“; „ Nejaugi jos paveikslas nemirtingo, / Nepakartojamai švelnaus, didingo“...Emocingieji epitetai išblaško niūroką „Fausto“ rimtį, o jo santūrumą atmiešia jausmine detalizacija, perimta iš moderniosios lyrikos. „Tokia gėla nepaprasta, / Dėl ko ją slegia nevilties / Ir aklo liūdesio našta?“ (originale: „Tavo širdis / baugiai krūtinėje suspausta? / Kodėl nesuprantamas skausmas?“)

Didelis literatūrinių bendrybių kiekis – charakteringa lietuviškojo „Fausto“ žymė. B. Pasternakas konkretizuoja poetinę kalbą kone iki fizinio apčiuopiamumo, o A. Churginas stumia ja išmėgintų

¹ Гете. Фауст. Перевод Б. Пастернака. М., 1953, р. 48.

² Ten pat, р. 569.

literatū-rinių atotraukų vėžėmis, turėdamas prieš akis du orientyrus. Pirmasis orientyras – klasicizmo poetika, kurios atlaužos staiga išnyra „Fausto“ tekste tarytum puošnūs tapetai. Pvz.: „ Neperdirbs nė lemties ranka bausminga / Liguistai atkaros jų padermės“ (originale nėra nei lemties, nei rankos bausmingos); „Man sunku praskleisti / Šio mįslingo vaizdo skraistę“ (originale: „Bet ko nesuprantu, / Negaliu aš ir paaiškinti“). Net kūrinio leitmotyvas, paliestas vertėjo klasicistinės stilstikos, suskamba saloniškai: „O, stabtelėk, akimirksni žavingas!“ Antrasis orientyras – modernioji Europos lyrika, stipriai paveikusi metaforinę vertėjo mąstyseną. Iš čia atkeliavo Margaritos „mirties sapnai“ (originale: „amžiname ramybės guolyje“), Fausto „piktoji nerimo angis“ (originale: „rūpestis“), jo šūksniai: „Ir vėl aš vėtrų žaislas“, „Aš nevilties bedugnėje paskėsiu!“ (originale: „Jau dingo man viltis“); „Greit ir širdy pavasaris pražys!“ (originale: „Ar neturi jis ir mūsų kūno paliesti?“). Be abejo, tokie skirtingos kilmės ir tonacijos vertėjo įvaizdžiai, kaip „gulbės didingos“ ir „simbolių šventos gelmės“, „gyvas grožio gėris“ ir „tylus siaubas šitų valandų“, „džiaugsmo amžino taurės“ ir „jos lūpų radastos“ (originale: „lūpų raudonis“), įneša į „Fausto“ stilstiką tam tikros eklektikos, kurią stiprūs ritmi-kos, impulsai paprastai išsklaido, ir ji neardo bendro estetinio įspū-džio, kaip galėjo atsitikti dėl tokios prieštaringos įvaizdžių sudėties.

Kiekvienas poetinio teksto vertėjas išverstame kūrinyje palieka savo individualybės pėdsakus. Jis, matyt, negali taip persikūnyti, kad liktų neatpažįstamas. Ir A. Churginas negalėjo pabėgti nuo savo turtingos literatūrinės atminties, diktuojančios gatavus sprendimus, nuo savo švariai išlygintos literatūrinės stilstikos, rikiuojančios viską į romaus nuoseklumo derinius (net „Valpurgijų naktis“ nepadvelkia šurpu), nuo savo literatūrinio žodžio, pakankamai judraus ir daugiabalsio, bet neturinčio pirmapradės gaivališkumo jėgos. Lietuviškame „Fauste“ negirdėti žemo ir tamsaus tembro, kylančio iš „kentėjimo dėl mastymo“ (taip A. Gercenas apibūdino „Faustą“), nėra šnekamosios kalbos laisvumo ir drumzlinos ekspresijos, sprogo efekto aforistinių strofų užsklandose. Bet lietuviškasis „Faustas“ išraižytas tiksliais logiško vyksmo linijomis, kurios suteikia pasakojimui vientiso judėjimo ir sklاندaus aiškumo, turi nelabai stiprią lyrinės nuotaikos dozę ir ironiškos intonacijos vingrumą, pasižymi puikia versifikacija ir filologine kultūra (tik „Poilsio parke“, p. 237, vietoj Fausto prabyla Plutas).

Lietuviškąjį „Faustą“, gerokai ornamentuotą ir sumažinto vidinio slėgimo, reikia vertinti teigiamai, kaip svarbų mūsų poetinės kultūros užkariavimą. Jei ne A. Churgino europietiškas filologinis išsilavinimas, jo drąsa ir atkaklumas šedevrų akistatoje, jo ilgametis versifikavinių trenužas, gal ir šiandien neskaitytume šio Getės kūrinio lietuvių kalba, išleisto per trumpą laiką net keliskart (I d. – keturios laidos; I–II d. dvi laidos). Kažin kas, be jo, būtų ryžęsis tokiam varginančiam „maratoniniam bėgimui“? Lietuvoje apščiai poetų, galinčių versti iš visų kalbų (kai yra pažodinis prozinis vertimas) ir nemokančių padoriau nė vienos užsienio kalbos. A. Churginas ligi šiol taip ir nesusilaukė nei konkurentų, nei pamainos transponuojant Vakarų Europos klasikus į lietuvių poetinį žodį. Tokia padėtis – gana šiurpulinga...

Lietuviškasis „Faustas“, lengvai ir maloniai skaitomas, pelnytai buvo sutiktas pagyrimo aplodismentais. Kritiškos analizės tikslas – ne atšaukti šituos aplodismentus, o nustatyti realią distanciją tarp originalo ir vertimo. Toji distancija – nemaža, bet būtų naivu tikėtis ar reikalauti, kad ji visiškai pranyktų. Poezijos jėga taip išlydyta žodžio skiemenyse ir garsuose, kad į kitą kalbą įmanoma perkelti tik dalį šitos jėgos, tiksliau – ne perkelti, o tik imituoti, suvaidinti šitą jėgą. Sakoma, kad poetiniai vertimai greit sensta, daug greičiau, negu originalūs tekstai. Bet turės praeiti nemaža laiko, kol nauji lietuvių poetikos klodai privers ką nors vėl iš naujo bandyti sumažinti distanciją tarp vokiško ir lietuviško „Fausto“.

Kelionė į Getės meninį pasaulį, prasidėjusi Europos literatūrose XVIII a. pabaigoje, tęsiasi ligi šiol. Tai pastovus maršrutas, kuriuo turi praeiti kiekviena menininkų karta. Šitaip atsirado šešiasdešimt „Fausto“ vertimų į ispanų kalbą.

Į Getės idėjų ir meninių formų orbitą lietuvių kultūra nebuvo taip giliai įtraukta, kaip prancūzų ar lenkų romantizmas (A. Mickevičiaus „Vėlinių“ III d., sukurta po 1831 m. sukilimo, buvo vadinama lenkiškuoju „Faustu“). Jos sąlyčiai – fragmentiški, ir nemaža reikšmingiausių didžiojo veimariečio kūrinių lietuvių skaitytojui ligi šiol tebėra nežinomi. Bet Getės mintys aktyvizavo lietuvių nacionalinę kultūrinę savimonę, o jo kūryba figūravo kaip meninio tobulumo etalonai lyrikos ir autobiografijos žanrams (plg. Getės „Kūryba ir tikrovė“ ir V. Mykolaičio-Putino „Atsiminimai“). Fausto mitas įėjo į originalių kūrinių sandarą kaip konstrukcijos ašis, civilizacijos komentaras ar bent literatūrinė asociacija. Getės kūryba įkvėpė lietuvių grafiką originaliems darbams (V. K. Jonyno iliustracijos romanui „Jaunojo Verterio kančios“ ir knygai „Mainco apgultis“, V. Kalinausko – „Faustui“).

Šiuolaikinė literatūra, perdėm analitiška ir mozaikiška, stovi toli nuo visa apimančio Getės proto, vienijančio tikslų mokslinį žinojimą ir estetines pajautas, Vakarų kultūros racionalistinę išmintį ir Rytų kultūros intuityvizmą. Tačiau Getės meninio pasaulio universalumas lieka ir šiuolaikinei literatūrai viliojanti žvaigždė, nes viską aprėpti, suprasti, išreikšti visada buvo ir bus meninės kūrybos tikslas, o gal ir svarbiausias meninės vertės matas.

Vytautas Kubilius, „Faustas“ atkeliauja į Lietuvą“, *Pergalė*, 1980, Nr. 3, p. 133–154.